

Воєнні дії та економічна криза обмежували можливості допомоги. У свою чергу австрійський уряд виділяв грошову допомогу біженцям (48–60 крон на місяць). Натомість він практично за безцінь використовував робочу силу, сконцентровану в переселенських таборах. Зокрема, лише в Гмюнді підписали контракти чи були примусово вивезені на найрізноманітніші роботи у 1915 р. 16890 чоловіків і 16800 жінок; у 1916 р. – 8540 чоловіків і 8675 жінок; 1917 р. – 5680 чоловіків і 6880 жінок. Упродовж 1914 р. – першої половини 1917 рр. витрати на виділення щомісячної грошової допомоги українським біженцям, на утримання їхніх переселенських таборів та фінансування культурно-освітніх потреб склали для австрійської казни приблизно 69 млн крон [5].

Таким чином, умови поводження з біженцями з Галичини під час Першої світової війни були критичними і демонстрували труднощі, з якими стикалося цивільне населення під час воєнних дій. Попри зусилля благодійних організацій та урядів, ресурси для підтримки біженців були обмеженими, що лише посилювало їхню вразливість. Дискримінаційне ставлення за ознакою та жорсткі умови в таборах лише загострювали соціальну напругу в регіоні.

Список використаних джерел

1. Масове переміщення та причини біженства з Галичини у часи Першої світової війни. URL: <https://www.lvivcenter.org/urban-seminar/borderlands-outcasts-2/>
2. Маковський В. Талергоф: спогади і документи. Львів, 1934. 260 с.: іл.
3. Кучера І. Добровільна і примусова міграція населення Східної Галичини в роки Першої світової війни // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Навк. вісник: зб. навк. пр. Нац. пед. ун-ту ім. МП Драгоманова, УАН. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2009. С. 10–16.
4. Берест І. Виселенці та біженці з Галичини та Волині в роки Першої світової війни // Вісник національного університету «Львівська політехніка»: «Держава та армія». № 571. Л., 2006. С. 201–207.
5. Витрати уряду Австро-Угорщини на утримання українських біженців. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Evakuacijni_zakhody

Дмитро ПУГАЧ

аспірант, асистент кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка

ЖЕРТВИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ЗУНР

Після встановлення української влади, вище політичне керівництво Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР) стикнулося з низкою труднощів. Тривали бойові дії, державна вертикаль влади перебувала на стадії формування, а коштів на реалізацію масштабних соціальних проєктів не вистачало. У такій ситуації у перші тижні республіканського життя місцева влада не мала змоги опікуватися малозахищеними групами і призупинила виплати, призначенні для жертв Великої війни за часів імперської адміністрації. Так, повітовий комісаріат Тернополя подав у місцевій газеті інформацію про те, що через нестачу коштів в локальних касах податкових урядів виплата фінансової соціальної допомоги тимчасово призупинена. Водночас, зазначили повітові урядовці, це не означало, що суми, які належать населенню, пропадуть [11]. Повноцінно до питання допомоги жертвам Першої світової війни уряд мав змогу звернутися лише із початком 1919 р., після налагодження справного функціонування державного апарату [13, с. 65].

Зважаючи на те, що Велика війна спричинила масову примусову міграцію населення, яке втікало від бойових дій та продовольчих і гуманітарних труднощів, перед урядом ЗУНР виникло питання надання фінансової підтримки

такому евакуйованому населенню. 3 березня державний секретар внутрішніх справ Іван Макух надіслав телеграму до повітового комісаріату Рудок, у якій повідомляв, що уряд вирішив виплатити так звані «евакуаційні причинки» у розмірі 3 корони на людину денно. Комісар мав скласти достовірний перепис переміщених осіб та простежити, щоб матеріальну допомогу не отримували ті, особи, які уже одержували дотації від держави. Через три дні державний секретар у наступній телеграмі уточнював, що «причинки» належить нараховувати лише втікачам від польсько-українського фронту, натомість не брати до уваги евакуйованих під час Першої світової війни [2, арк. 83–84]. Тоді ж ці повідомлення поширили у центральній пресі [1; 15]. Причиною такого кроку, за зізнанням державного секретаря, була гостра нестача коштів.

Водночас практичні обставини вимагали від місцевих державних посадовців діяти поза передбаченими урядовою програмою рамками. 24 січня 1919 р., ще до публікації згаданого розпорядку державного секретаріату внутрішніх справ, до Рудківського комісаріату звернулася група із 25 евакуйованих осіб із с. Ренів та Підберізці (сучасна Тернопільська область – примітка автора), що перебували у с. Бірче. Через постійне бідкування та нагальну потребу у продуктах, вони пропонували місцевій адміністрації сплатити половину ціни на закупівлю харчів. Повітовий комісар виділив їм необхідну кількість збіжжя із «повітового магазину», яке мало бути розподілене громадським комісаром поміж повітового родини постраждалих від війни [5, арк. 1]. У березні група евакуйованих, яка мала намір повернутися на рідну Зборівщину для відновлення обробітку землі навесні, просила у повітового комісаріату вагон для перевезення, однак отримала відмову від місцевої станції жандармерії, позаяк вільних транспортних засобів у повіті не знайшлося [5, арк. 39].

Ще одним компонентом у соціальній політиці уряду була допомога інвалідам війни. Питання їх фінансового забезпечення постало одразу із падінням Австро-Угорської імперії і в умовах законодавчого вакууму та фінансової кризи у державі початково лягло на плечі місцевої адміністрації. Так, упродовж січня-березня 1919 р. до Рудківського повітового комісаріату зверталося 20 осіб із проханням про призначення пенсії, а також родина нещодавно померлого інваліда, яка хотіла отримати шестимісячні виплати, не були надані покійному раніше [6, арк. 1–3]. У цих обставинах, 4 березня повітовий комісар Рудок надіслав телеграму Державному секретаріату внутрішніх справ із запитом, чи потрібно виплачувати пенсії цим особам, маючи на увазі постраждалих військовослужбовців австрійської армії? [2, арк. 82].

Реагуючи на запити місцевої адміністрації, уряд вирішив продовжити виплати, які належали ветеранам за імперських часів та провести їх облік. Відповідно до наказу державного секретаріату військових справ від 9 березня 1919 р., поширеного у золочівській пресі, усім інвалідам війни, пораним та нагородженим відзнаками, як в австрійській, так і в українській арміях рекомендовано звернутися до повітової «причинкової» комісії упродовж 20–22 березня, вказати особисті дані, підтвердити підстави і розміри виплати пенсій, затверджені передньою імперською адміністрацією. Ті особи, які мешкали у громадах повіту, могли надіслати листи, завізовані громадськими комісарами або парохами [14]. Утім, відомостей про реалізацію цього акту серед документації повітових адміністрацій не знайдено.

Масштаби руйнування житла внаслідок безперервних безпосередніх воєнних дій на території Галичини були катастрофічні, тому перед урядом постало завдання забезпечити відбудову осель для населення. За оцінкою державного секретаря земельних справ Михайла Мартинця, на 1918 р. у краї було знищено 530 тис. будинків, з яких у останньому році відновлено лиш 60–70 тис. Враховуючи ціну зведення нової будівлі та необхідну кількість матеріалів, міністр припускав, що на відновлення знадобиться близько 6 років [9, с. 73]. Ця

проблема турбувала не лише чиновників – на сторінках преси активно обговорювалися способи організації процесу при хронічній нестачі коштів, пропонувалися ідеї широкого залучення громадської ініціативи до налагодження відновлення будівель з метою децентралізації та дебюрократизації цих процесів, висувалися пропозиції законів, котрі би регламентували технічні та санітарні стандарти нового житла та визначали пріоритетні ділянки державного асигнування [8]. Питання виділення коштів та матеріалів для відновлення окремих повітів були предметом депутатських запитів в Українській Національній Раді та фінансово-економічних взаємин ЗУНР з Українською Народною Республікою [12, с. 193–194].

Першим нормотворчим кроком уряду став обіжник Державного секретаріату публічних робіт від 12 лютого 1919 р. до повітових комісарів, управ місцевих будівельних експозитур та локальних технічних урядів Державного секретаріату публічних робіт. У ньому рекомендовано якнайшвидше зрубати дерева для відбудови, поки вони не набрали соків. Вируб дозволено проводити в усіх лісах, а селянин міг отримати не більше 20 м³ деревини на будівлю. У приватних лісах вируб мав здійснюватися у порозумінні із власником або його представником за окрему компенсацію, яку визначатиме повітова адміністрація після консультацій з власником. Селянам дерево наказано надати безкоштовно, але кошти на рубання та перевезення мали витратити отримувачі допомоги. Якщо ж окремі з них будуть неспроможні цього зробити, то заготівлю і транспортування мала здійснити повітова влада через робітничі відділи, що їх мали утворити в порозумінні з військовою адміністрацією та оплатити витрати із власних чи міністерських фондів, обмеживши їх «до найменших границь». Для покриття вартості робіт і перевезення деревини рекомендовано продавати селянам дрова, встановлюючи ціну – вищу для багатих, меншу – для бідних. Гранично бідні і родини військових мали отримувати допомогу безкоштовно. Також для реалізації цієї постанови необхідно було організувати місцеві комітети відбудови у повіті та в окремих поруйнованих війною селах [16, арк. 343–344].

Вважаємо, що в окремих регіонах місцева влада взяла до уваги міністерські вказівки і розпочала практичну роботу. Так, 15 лютого дрогобицький технічний уряд публічних робіт видав інструкцію, присвячену порядку формування, скликання та діяльності сільських та повітової комісії відбудови. Наступного дня інженер Володимир Дидинський, керівник згаданої структури, склав для Національної Ради у Дрогобичі кошторис робіт та витрат для організації процесу відбудови житла та збереження транспортної мережі. Найнагальніші потреби та заходи для відновлення будівель фахівець оцінив у 3 млн корон [16, арк. 344–345]. Інший приклад – 26 лютого 1919 р. відбулася п'ята сесія окружної Національної Ради у Коломиї. На ній поряд з різноманітними господарськими питаннями, референт лісових справ у повіті надав детальні пояснення делегатам щодо процедури вирубаня лісів на відновлення господарських будівель, знищених війною [7]. Відомо, що окремі повіти отримали та використали фінансування для проведення відбудови. 26 квітня 1919 р. державний секретар публічних робіт Мар'ян Козаневич повідомляв, що з 50 млн гривень, виділених для відновлення житла Директорією для ЗОУНР, 20 млн поділено поміж 38 повітами. Оскільки ці кошти вже вичерпувалися, то міністр просив уряд виділити наступний транш зі згаданої суми [10, с. 99].

Водночас приклад Рудківського повіту ілюстрував той факт, що не у всіх регіонах матеріальна підтримка населення будівельною деревиною відбувалася відповідно до урядових інструкцій. У 20-х числах грудня 1918 р. повітовий комісаріат почав отримувати звернення мешканців як індивідуальні, так і колективні, у яких вони просили повітову владу виділити їм деревину на відбудову житла. Через відсутність на той час вказівок від центральних інституцій, місцева адміністрація діяла на власний розсуд і видавала дозволи

селянам своїм коштом купувати необхідну кількість дерева у власників приватних лісів. Ця практика продовжилася і після публікації міністерського обіжника, який рудківські урядовці начебто «не помітили» – у лютому-березні 1919 р., при завершенні сезону вирубування, повітова влада і надалі санкціонувала самостійну купівлю будівельного матеріалу [3, арк. 8–199]. Це очевидно порушувало головну засаду наказу Державного секретаріату публічних робіт, згідно з якою селяни повинні були отримати дерево безкоштовно.

Місцева адміністрація мала у своєму розпорядженні ще один інструмент соціальної підтримки жертв Першої світової війни – одноразові грошові дотації. Завдяки збереженій документації Рудківського повітового комісаріату можемо хоча б частково реконструювати цей процес. Від 17 листопада 1918 р. (два тижні після встановлення української влади у регіоні) і до 14 травня 1919 р. (напередодні польської окупації краю), Рудківський повітовий комісаріат регулярно отримував звернення громадян про надання фінансової підтримки через скрутні матеріальні обставини [4, арк. 1–51].

Соціальний портрет прохачів і причини їхнього звернення про допомогу були різноманітні. На сторінках архівних документів фігурують багатодітний малоземельний селянин, у якого згорів дім; управитель народної школи та переселенка, яких вщент пограбували; інваліди Першої світової війни, які не могли себе прогодувати; матері солдатів, чії сини перебували в італійському полоні; залізничний сторож, який втратив будинок внаслідок бойових дій; жінка-еврейка, яка залишилася без засобів існування після смерті чоловіка; вдова, чоловіка якої вбили у 1914 р. російські військові, а австро-угорська влада не виплачувала обіцяної фінансової допомоги. Частина з прохачів вдалося отримати допомогу, втім, через обмежене фінансове становище повітової адміністрації, вона не було значною. У грудні 1918 р. повітовий комісаріат видав 80 та 150 корон двом особам, у лютому 1919 р. – 50 корон для однієї особи, у березні – 200 та 100 корон двом заявникам і у травні – ще 50 корон в одні руки. Натомість серед документів зустрічаються відмови у наданні грошей із приміткою «зادля браку фондів ніяких запомоч для бідних не уділяється». Крім цього, 6 травня 1919 р. повітовий комісаріат надіслав Державному секретаріату внутрішніх справ 31 заяву, яку не міг профінансувати самостійно, додавши прохання про збільшення коштів для підтримки осіб, які постраждали від війни. Через окупацію повіту польським військами у середині травня 1919 р., місцеві урядовці, а відтак і населення, так і не отримали обіцяних коштів.

Отже, одним із напрямків соціальної політики ЗУНР було надання фінансової та матеріальної підтримки жертвам Першої світової війни. Незважаючи на урядові вказівки та частково виділені кошти, на практиці державні заходи виявилися неефективними та недостатніми через нестачу стабільного фінансування, комунікаційні й організаційні труднощі. Ключову роль у впровадженні заходів із матеріальної соціальної підтримки жертв війни відігравали місцеві адміністрації, які відповідали на потреби мешканців та пристосовували урядові вказівки до локальних реалій на власний розсуд.

Список використаних джерел

1. Виплата евакуаційних причинків. Република. 1919. 5 березня. № 27. С. 1.
2. Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.). Ф.1259. Оп. 1. Спр. 1. 133 арк.
3. Держархів Львівської обл. Ф. 1259. Оп. 1. Спр. 21. 205 арк.
4. Держархів Львівської обл. Ф. 1259. Оп. 1. Спр. 22. 51 арк.
5. Держархів Львівської обл. Ф. 1259. Оп. 1. Спр. 58. 60 арк.
6. Держархів Львівської обл. Ф. 1259. Оп. 1. Спр. 75. 3 арк.
7. З краю. Покуття // Република. 15 березня 1919. № 36. С. 3.
8. З'їзд українських інженірів в Станіславові // Република. 7 березня 1919. № 29. С. 2; 8 березня. № 30. С. 2–3; 9 березня. № 31. С. 3; 12 березня. № 33. С. 3.

9. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5 т. / уклад. О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. Том 2: Державотворчі та адміністративно-організаційні процеси. 712 с.
10. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5 т. / уклад. О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. Том 3. Кн.1: Соціально-економічні та визвольні змагання. 644 с.
11. Об'ява // Голос Поділля. 12 листопада 1918. № 3. С. 1.
12. Пугач Д. Державна соціальна політика матеріального забезпечення населення ЗУНР (на прикладі Рудківського повіту) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. 2023. Вип. 18. С. 182–199.
13. Пугач Д. Реалізація соціальної політики ЗУНР (на матеріалах Рудківського повіту) // Галичина. 2023. № 36. С. 61–69.
14. Урядова часть. Пенсії для інвалідів і відзначених // Золочівське слово. 19 березня 1919. № 22. С. 2.
15. Урядовий відділ // Република. 8 березня 1919. № 30. С. 1.
16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф.2192. Оп. 1. Спр. 1. 357 арк.

Наталія МОРСЬКА

кандидатка філософських наук, доцентка кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,

ГЕНЕЗА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Питання захисту прав людини сьогодні особливо актуальне, адже вони є фундаментальною основою будь-якого демократичного суспільства і стосуються всіх сфер життя: від особистих свобод і прав на самовираження до соціальних та економічних прав. У час глобальних трансформацій та екзистенційних криз важливість прав людини зумовлюють такі необхідності: право на приватність та захист персональних даних; свобода слова і вираження думок; захист від дискримінації; захист навколишнього середовища; вирішення проблем соціальної нерівності, міжнародних конфліктів та міграції та ін. Права людини є ключовим інструментом для побудови справедливого і рівноправного суспільства та вирішення сучасних глобальних викликів.

Права людини є невід'ємною частиною сучасного суспільства та мають універсальне значення для всіх людей незалежно від їх походження, статі, релігії чи інших ознак. Важливість прав людини відображена у ключовому документі: Загальній декларації прав людини, яка була прийнята Організацією Об'єднаних Націй у 1948 р. Цей документ закріплює основні права і свободи, які має кожна людина, зокрема: право на життя, свободу слова, свободу від катувань і дискримінації, право на працю та освіту й багато інших. Ці права є взаємозалежними і неподільними, це означає, що обмеження одного права впливає на інші. Кожна держава зобов'язана забезпечувати захист і реалізацію прав людини без дискримінації, незалежно від політичних або економічних систем.

Права людини під час воєнних конфліктів стають особливо вразливими через підвищену загрозу життю, свободам та гідності мирного населення і учасників конфліктів. Історія воєнних конфліктів демонструє, що систематичні порушення прав людини є поширеними, а також підкреслює важливість Міжнародного гуманітарного права і механізмів захисту для пом'якшення наслідків війни. Міжнародне гуманітарне право і, зокрема, Женевські конвенції (1949 р.) і Додаткові протоколи до них, встановлюють правила для захисту цивільних осіб і тих, хто не бере активної участі в бойових діях, таких як поранені солдати чи полонені. Міжнародне гуманітарне право також забороняє застосування невибіркових методів ведення війни, катування, страти без суду, сексуальне насильство тощо, що є головними механізмами захисту прав людини під час війни.